

Beszámolók, szemlék, közlemények

A tudományos kommunikáció és a tömegkommunikáció összehasonlítása

Minden kommunikációs folyamatnak megkülönböztethető alapelemei

- a/ a résztvevők /forrás és felvevő/;
- b/ a tartalom /információ/;
- c/ a csatorna /a közvetítő eszköz, amennyiben nem közvetlen kommunikációról van szó/;
- d/ a kihatás vagy haszon /ami a résztvevőkkel a kommunikáció hatására történik/.

Ezeknek az alapelemeknek szerepe, jelentősége és mennyisége teljesen változó. Így a tömegkommunikációban egy egészen kis, különleges csoport technikai eszközök /sajtó, rádió, film stb./ segítségével terjeszti az információkat igen nagy létszámú, heterogén összetételű és nagy területen szétszórtan élő hallgatóság számára. Ezzel szemben a tudományos kommunikáció forrása rendszerint egy kutató vagy a kutatók, szakemberek egy kis csoportja, a felvevők szintén szakemberek vagy a szakembereknek, esetleg más összetételben a társadalomnak egyéb, de ugyancsak kis csoportja.

A tudományos kommunikációt a több szintre tagozódás jellemzi. Az első szinten a szakemberek között folyik a kommunikáció, melynek célja rendszerint ösztönzés újabb tudományos információk létrehozására. Tulajdonképpen ez a szorosán vett tudományos kommunikáció.

A következő szinten folyó kommunikáció forrása rendszerint ugyancsak a kutató, de felvevői a termelésben dolgozó szakemberek. Ezeknek célja a kapott információk gyakorlati felhasználása rendszerint technikai eszközök, berendezések, különböző termékek létesítésére. Ez a szint technológiai kommunikációnak is nevezhető.

A harmadik szinten az információk felvevői már a termékek, eszközök, berendezések felhasználói.

Ez a három szint nem különül el élesen egymástól, ellenkezőleg kölcsönösen hat és visszahat egymásra.

A valóságban az információknak ez a szintek közötti áramlása igen lassu, néha több évig is eltarthat. Ha pedig a tudományos információ és az annak alapján kidolgozott termék a kommunikáció harmadik szintjén a társadalom széles rétegét érinti /információk az orvostudomány, közlekedés, fogyasztási cikkek felhasználása köréből stb./ a tudományos kommunikáció már a tömegkommunikáció mintájára történik: felhasználja annak közvetítő eszközeit és tartalmában ítélet keveredik az információval. A két kommunikációs rendszerben ugyanis sok a hasonlóság, elsősorban meghatározható elemei azonosak. Sok azonban köztük a lényegbe vágó különbség is, elsősorban a tudományos kommunikáció legfelső szintjével, a kutatók egymás közötti érintkezésével összehasonlítva a tömegkommunikációt. Amint a tudományos kommunikáció a harmadik szint felé tolódik és abba a felhasználók is bekapcsolódnak, ez a különbség egyre inkább halványul. Nézzük ezeket a különbségeket az egyes elemek szempontjából.

Résztevők

A kommunikáció hatékonyságát elsősorban az határozza meg, milyen mértékben hasonlók egymáshoz a részttevők. Egészen természetes, hogy hasonló szintű részttevők esetén az információk befogadása és megértése a legoptimálisabb, minél nagyobb viszont az eltérés a forrás és a felvevő szintje között, annál több a félreértés, a hatástalan, eredménytelen kommunikáció valószínűsége.

A tömegkommunikációban a felvevők széles körének összetétele teljesen heterogén, így a magatartásuk, állásfoglalásuk megváltoztatására terjesztett információk hatása - összehasonlítva a tudományos információk hatásával - meglehetősen csekély. Ezzel szemben a kutatók egymás közötti érintkezésénél a részttevők hasonlósága a legnagyobb, következésképpen a kommunikáció ezen a legfelső szintjén a legeredményesebb, leghatékonyabb. Tekintettel arra, hogy a természetben foglalkoztatottak csoportjának összetétele már vegyesebb, ezen a szinten már valamivel gyengébb a kommunikáció hatékonysága is, hogy a harmadik szinten tovább veszítve hatékonyságából, egészen megközelítse a tömegkommunikáció leggyengébb hatásfokát.

A részttevők azonban más szempögből: szerepük felcserélhetőségének szempontjából is elemezhetők. Ha a kommunikációban a leadó és a felvevő szerepet cserélhet, nagyobb a visszacsatolás lehetősége és a hatékonyság valószínűsége.

A tömegkommunikációban a felvevő nemigen cserél helyet a leadóval, a visszacsatolás ritka, a kommunikáció hatékonysága csekély. A tudományos kommunikációban a szerepek gyakran felcserélődnek. A kutató nemcsak előállítója és terjesztője, hanem egyszersmind befogadója és feldolgozója, részben pedig közvetítője is az információknak. A szerepek felcserélhetőségének lehetősége - akár csak a részttevők hasonlósága - az alsóbb szintek felé haladva gyakran csökken, és ennek arányában gyengül a kommunikáció eredményessége is.

Tartalom

A tömegkommunikáció információtartalmának funkciója a felvilágosítástól, oktatástól a szóra-koztatásig igen sokrétű. Ezzel szemben a tudományos kommunikáció felső szintjén jóformán az egyetlen cél a bizonyítás, meggyőzés. E célból következik, hogy a tudományban és technikában fontos szerepe van az információs forrás megjelölésének. A felső szintű kommunikációban a tartalom elő-állítóját feltétlenül meg kell nevezni, míg a tömegkommunikációban a szétszórózott információk forrása igen gyakran meghatározhatatlan.

Csatorna

A tudományos és a tömegkommunikációban a személyes érintkezés és a technikai közvetítő berendezések használata egyaránt megtalálható, de felhasználásuk sorrendje teljesen ellenkező. A tömegkommunikáció szorosan követi az eseményeket és közvetítő csatornáin azonnal hirt ad róluk, még mielőtt azok a személyes érintkezés során szóba kerülnének. A hírközlő csatornákon közvetített információk tulajdonképpen kiváltói az azokkal kapcsolatos személyes beszélgetéseknek. A tudományos kommunikációban éppen fordított a sorrend. Egy új eredmény, illetve az arról szóló információ először a személyes érintkezés során kerül közlésre. Elterjedésének köre ekkor még természetesen igen szűk. Az új információnak a technikai eszközök segítségével történő közreadását szélesebb körű személyes kommunikáció előzi meg, melyben a láthatatlan együttesnek* jut - közvetítő csatornaként - jelentős szerep. Ez a személyes érintkezés a tudományos kommunikáció szintjén lefelé haladva fokozatosan csökken és átadja helyét az információközlés technikai eszközeinek. Ezeknek legnagyobb hátránya, hogy kizárják a visszacsatolás lehetőségét, amiből számos félreértés, az információ téves vagy hiányos felfogása adódhat.

A kommunikáció kihatása, haszna

A tömegkommunikáció kihatása lehet társadalmi és egyéni. Demokratikus társadalom nem lehet meg tömegkommunikáció nélkül, a társadalomnak nemcsak joga van ahhoz, hogy tájékozódjék, hanem el is várják tőle, hogy a kapott információk alapján döntsön társadalmá egészének sorsa felett.

Az egyéni tájékozottság kihatása és haszna sokféle formában jelentkezhet. Lehetséges, hogy valakit egyszerűen csak jóérzéssel tölt

* A kifejezés részletes ismertetését ld. TMT, 20.k. 1.sz. 1973. p.71-75.

el tájékozottságának tudata, általában azonban a kapott információkat a felvevő rendszerint továbbadja a személyes társadalmi érintkezés során. A tájékozott személy gyakran lesz maga is közvetítő, kulcsszemély, * hangadó, * befolyásolja mások véleményét, magatartását. A tömegkommunikációban való részvétel haszna a felvevő számára a tájékozottsággal járó erkölcsi és anyagi elismerés.

A tudományos kommunikáció haszna elsősorban ugyancsak a tekintély növelése, az elismerés és a hírnév, emellett az anyagi haszonnak csak másodlagos szerep jut.

A tudomány és technika ma már szoros kapcsolatban áll a társadalom egészével és fejlesztéséhez onnan kell kapnia a megfelelő segítséget is. Ezt viszont csak kellő tájékoztatás ellenében várhatja el, ezért különösen jelentős a kutatók, műszaki szakemberek és a nagyközönség közötti kommunikáció.

Mindezekből kitűnik, hogy információs rés van elsősorban a tudomány és technika, és a nagyközönség között. Ennek csökkentésére több javaslat született.

1. A kutatóknak, műszaki szakembereknek a tudomány és technika egyes kérdéseinek közvetítésénél megértést kell tanúsítaniuk a nagyközönséggel szemben. Tekintetbe kell venniük annak heterogén jellegét és érthetően, kézzelfoghatóan kell megfogalmazniuk az információkat. Kérülni kell a nagyközönség számára érthetetlen szakkifejezéseket, és konkrét példákkal kell megvilágítani az egyes problémákat.

2. A szakember és a nagyközönség közötti "nyelvi korlát" elhárítására az illető területen és a népszerű közreadásban egyaránt jártas "tolmácsokat" kell alkalmazni a tudományos információk megfelelő formájú közvetítése érdekében.

3. Meg kell fordítani az információ egyirányú áramlását a szakembertől a nagyközönséig. Bizottságot kell alakítani a társadalom igényeinek, szükségleteinek közvetítésére a tudomány és technika szakemberei irányába. A családtervezés, kábítószer-fogyasztás, város-tervezés, környezetvédelem problémái mind azt példázzák, hogy a tudomány a társadalom égető szükségletei után kullog. A tudomány - nagyközönség közötti kommunikációs folyamatban a szerepek felcserélése enyhítené a problémákat.

4. Szerencsétlen félreértés, hogy a tudomány elvont és mindenható, ezért lényegében embertelen. Egy ember-alkotta, ember által kormányozható, de egyéniségromboló tudomány képzete már közelebb jár a valósághoz. Ezt a képzetet alátámasztja az a hiedelem, hogy a tudomány az államhatalom szerves része. Az előbb említett bizottságnak segítenie kell mind a félelmet, mind a hamis optimizmust kiirtani a közvéleményből. Rá kell mutatni arra, hogy a tudományos felfedezések

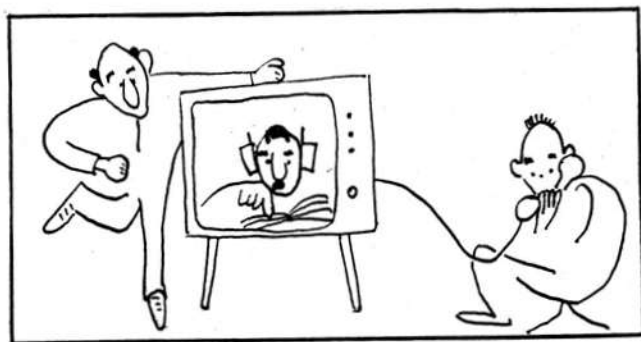
* A kifejezés részletes magyarázatát ld. TMT, 19.k. 10.sz. 1972. p.787-789.

inkább kísérleti jellegűek és felhasználható feltevések. A tömegkommunikáció hibája, hogy néha inkább elferdíti a tényeket, csupán azért, hogy nagyobb érdeklődést biztosítson az információk iránt.

5. A nagyközönséggel többnyire csak a tudományos felfedezések végeredményét közlik anélkül, hogy akár csak jeleznék is az odáig vezető utat, mondván, hogy a részletek nem tartoznak rá. Ezzel misztifikálják a tudományt. A szakembernek készen kell állnia arra, hogy szükség esetén a részletes adatokat is ismertesse.

A tudományos és a tömegkommunikáció összehasonlításának és a különbségek kihangsúlyozásának célja a hatástalan kommunikáció okainak kiderítése volt. A kommunikáció természetesen ennél sokkal bonyolultabb folyamat, melynek hatékonyabbá tételéhez még számos további kutatásra, kísérletre van szükség.

/LIN, N.: Comparison between the scientific and the mass communication models. - IEEE Transaction on Professional Communication, PC-15 k. 2.sz. 1972.jun. p.34-37./

HÍR

A. MIRZADEH, az Iráni Dokumentációs Központ /IRANDOC/ tájékoztatói osztályának vezetője, elmúlt évi magyarországi látogatása során egy hónapig tanulmányozta az OMKDK munkáját. Tapasztalatairól perzsa nyelvű, "Tudományos tájékoztatói tevékenység Magyarországon" című, 25 oldalas cikkében számolt be az Irandoc Technical Bulletin 1973. januári /1.k. 2./ számában. A cikk az OMKDK tevékenysége mellett részletesen tárgyalja a KGM MTTI, az AGROINFORM, az Országos Vezetőképző Intézet és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára dokumentációs munkáját és szolgáltatásait, valamint statisztikai áttekintést nyújt a magyar folyóirat-irodalomról.